

ISTVÁN ANIKÓ

**AZ ISTENSÉGGEL VALÓ ÍRÁSOS KOMMUNIKÁCIÓ
MINT „RITUALIZÁLT VISELKEDÉSMÓD”.
A FUTÁSFALVI KEGYTEMPLOM EMLÉKKÖNYVE**

Dolgozatomban egy felső-háromszéki búcsújáráshelynek, Futásfalvának a zárandoklás gyakorlata által konstruálódott objektumát, a kegytemplomban a Mária-szobor elé elhelyezett vendégkönyvet, illetve annak kontextusát, a fogadalmi nap kialakulásának, működésének mozzanatait értelmezem. Ily módon az egyes látogatók bejegyzésein keresztül, tehát közvetett formában válaszolódnak meg a vizsgálódás során felmerült kérdéseim.

A szakralizált környezet, a szakrális esemény miként teremti meg a népi írásos devóció modern megnyilvánulási formáját? Milyen tér- és időszerkezet működteti az istenséggel való kommunikációt, illetőleg milyen módon hat ki a kapcsolatteremtés minőségére, intenzitására? Hogyan ritualizálódik az írásban való imádkozás, miként nyit keretet egy ritualizált viselkedésmód számára a Szűzanya szobra elé elhelyezett vendégkönyv? A szenttel létesített személyes kapcsolat megfogalmazásának milyen funkciói vannak? Milyen szerepet tölt be a társadalomban, az egyén életében ez a fajta kommunikáció? Milyen többletinformációkkal, illetve többletjelentéssel telítődik a szokványos imádságokhoz képest? Vajon mennyiben áll az írásbeli imádkozás mögött az a hit, hogy az írás mint a rögzítés, a nyomteremtés gesztusa állandóvá, örökkévalóvá teszi a leírt vágyakat, kéréseket, s ily módon hatékonyabb meghallgatásra talál a szóbeli könyörgéseknél? A nemzetközi párhuzamokhoz viszonyítva miben másak, „hagyományosabbak” a futásfalvi vendégkönyv bejegyzései? Hogyan teremti a műfaj önmagát, az egyes szövegek hogyan teremtenek újabb szövegeket? Az elindított diskurzus milyen módon folytatódik, miként hatnak a rögzített szövegek a jövőben születendőkre? Az intertextualitás hogyan valósul meg az írásos imádságok kontextusában? A továbbiakban a szövegek mennyiségi és minőségi szempontokat érintő vizsgálatát végzem el. A bejegyzéseket a beíró személy neme, kora, társadalmi, földrajzi hovatartozása alapján, a címzettek és a megszólítási formák, a szövegekben hivatkozott személyek és a kérés, illetve hálaadás előfordulási aránya, továbbá formai és stilisztikai sajátosságaik tekintetében értékelem ki. Az elemzés középpontjában a bejegyzett szövegek tartalmi vizsgálata áll. Ennek során tárulnak fel azok a lelki-mentális rezdülések, amelyek az egyes hívekben egy-egy búcsújárás során, vagy más alkalommal, a zárandokhely meglátogatásakor lezajlanak. A bejegyzésekből tehát kirajzolódnak az okok, indítékok, amelyek a híveket a kegyhely felkeresés-

sére készítetik. A vendégkönyv tükrözi a korszak, a környezet vallásosságának, egy kollektív gondolkodásnak a visszatükröződése. Vizsgálata során kiderül, hogy milyen problémák foglalkoztatják a korszakot, illetőleg ezek hogyan specializálódnak az egyes korosztályok szerint.

Az elemzés, értelmezés során felmerült újabb és újabb kérdések a továbblépés, a személyes életekben való elmélyülés, a kutatás újabb irányát, lehetőségeit is felkínálják.

A futásfalvi Sarlós Boldogasszony-napi búcsú forgatókönyve

Mielőtt a kutatás helyszínéül kiválasztott Futásfalvának az ünnepi szertartásait kísérnénk figyelemmel, tekintsük át a búcsú fogalmának teológiai, művelődéstörténeti, etnográfiai vonatkozásait.

A búcsújárás gyakorlata a középkor folyamán alakul ki egy nyilvános, meghatározott ideig tartó vezeklés elengedése céljából. Az Egyházi Törvénykönyv 992. kánonja szerint: „A búcsú az ideigtartó büntetés elengedése Isten előtt azokért a bűnökért, melyek maga a bűn tekintetében már el vannak törölve; a búcsút a kellően felkészült krisztushívó bizonyos meghatározott feltételekkel az egyház közbejöttével nyeri el, amely szerint a megváltás szolgája hivatalosan kezeli és alkalmazza a Krisztus és a szentek által adott elégtétel kincstárát.” Amint a 996. kánonból kiderül a búcsúnyerés szigorú feltételekhez kötött: „Ahhoz, hogy valaki búcsú elnyerésére képes legyen, szükséges, hogy meg legyen kereszttelve, ne legyen kiközösítve, és legalább az előírt cselekmények végén a kegyelem állapotában legyen. Ahhoz pedig, hogy az arra képes személy a búcsút el is nyerje, az szükséges, hogy legalább szándékában álljon azt elnyerni, és a megszabott időben és kellő módon elvégezze az előírt cselekményeket a búcsút engedélyező intézkedés szerint.” A katolikus egyház tanítása alapján tehát bűnbocsánatot nyer az, aki erre kijelölt templomot, búcsújáróhelyet felkeres, ott meggyón, szentáldozáshoz járul, aki bizonyos imádságokat elmond, jót cselekszik, bőjtöl, főpapi áldásban részesül, valamely vallásos társulat tagja, s az azzal járó ájtatossági és egyéb előírási formákat elvégzi. Egy kiemelt, szakrális térségnek a felkeresése ily módon az elmélyedésnek, az imádságnak, a bűnbánatnak, az ájtatos cselekedeteknek és beszélgetéseknek a lehetőségeit teremti meg. Erőpróbája a testnek és a léleknek a gyaloglás, utazás, éjszakai virrasztás, bőjtölés és más önként vállalt áldozat által. A középkori gondolkodás továbbélését tükrözi az a szemlélet, ami szerint a leginkább érdemszerző zarándokút az, amit minél nagyobb fáradsággal, bőjtöléssel és gyalogosan tesznek meg a hívek, és a lemondás, áldozatvállalás mértékével arányos az elnyert, kiérdemelt kegyelem. A zarándoklás motivációi különfélék lehetnek. Az egyes látogatók vezeklés, há-

laadás, kérés, közösségi élmény utáni vágy, vagy idegen tájak, emberek megismerése céljából lépnek/léphetnek be a szent térbe és időbe.

Futásfalván a Sarlós Boldogasszony-napi búcsú nem egy évszázados hagyománynak az évről évre való megünneplése, hanem egy középkorban megfogalmazott és azóta forgalmazott problémamegoldó, bajelhárító mechanizmusnak a megszólaltatása, igénybe vétele. A búcsújárás, s annak központi motívumaként a Mária-tisztelet érték voltát, érvényességét igazolja, hogy az nemcsak a középkori ember számára válaszolja, illetőleg oldja meg a társadalom krízishelyzeteit, hanem a huszadik század utolsó évtizedében is ehhez a fajta közbenjáráshoz folyamodik egy természeti csapásokkal sújtott közösség. Az elmúlt évszázadok folyamán a pestisjárványokra, árvizekre, állatdögvészekre, háborús megpróbáltatásokra alkalmazott kollektív válaszok életképesnek mutatkoznak 1993-ban is a Kárpát-medence egyik legkeletibb településében, Futásfalván. Futásfalva egy felső-háromszéki, az országúttól elzárt falu, Kézdivásárhelytől tizenegy kilométer távolságra.

Mivel a búcsúengedélyezés az egyház kormányzói hatalmának jogkörébe tartozik, Tifán Lajos, a falu plébánosa több ízben a Gyulafehérvári Egyházmegyei Hatósághoz, Bálint Lajos érsekhez intéz levelet, hogy jóváhagyja Sarlós Boldogasszony napját (július 2-a) fogadalmi napként,¹ engesztelő imaáldozatként a természeti csapásoktól való megszabadulás érdekében.

A Tifán Lajos és Bálint Lajos közti levélváltások egy alaposan átgondolt, megszerkesztett kommunikációnak a bizonyítékai. Tifán Lajos a Futásfalván bekövetkező pusztulásokat részletesen felidézve és a katolikusok misztikus életben maradását hangsúlyozva az egyház közreműködése, engedélye által az istenanya közbenjárását, oltalmát kéri. Nem véletlen az engesztelő imaáldozatnak a Sarlós Boldogasszony napjára² való kérvényezése. Az egyházközség egyrészt a Mária-tisztelet fellendítésére törekszik, másrészt az élet, egészség, gazdagság jelentéseit konnotáló ünnep tökéletes összhangban áll az igényelt kegyelmekkel.

Az ünnep kellékeinek a megteremtése: a jeruzsálemi keresztút mintájára tervezett stációknak, a golgotai kereszt hasonmásának a felállítása, az esemény népszerűsítését szolgáló képek, szórólapok, a Vasárnap katolikus hetilapnak elküldött hirdetés, illetve az érseki utasítások, az egyházközség elhatározását igazoló jegyzőkönyvnek és a keresztút helyrajzának az

¹ Fogadalmi ünnepnek nyilvánították Sarlós Boldogasszony napját 1888 nyarán a bánáti Ürményházán is, hogy megszabaduljanak a hatalmas jégveréstől, mely a falu határát pusztította. Lásd bővebben Bálint 1998. 3. köt. 17.

² Sarlós Boldogasszony ünnepe, tisztelete a 14. században vált az egyházban általánossá az obszerváns ferencesek hatására. Sarlós Boldogasszony a szegények és szükségben szenvedők gondviselője, a betegségben és fogságban szenvedők pártfogója, a halottak, ugyanakkor az áldott állapotban lévő anyák oltalmazója is. Az ünnep jellegzetes magyar neve nem függ össze az eredeti egyházi elnevezéssel: Máriának Erzsébetnél való látogatásával. Inkább a bűza beérése, az aratás kezdete kapcsolódik népünknel ehhez az asszonyi vegetációs jellegű ünnephez. Vö. Bálint 1998. 9–34.

igénylése, a Mária-szobor kiegészítésére és a falfestmények eredeti feliratának a helyreállítására vonatkozó javaslatok a búcsújárás kialakulásának a kulisszái mögé vezetnek bennünket. Ugyanakkor a levelekből kiderül, hogy az adminisztrációs kérdések megbeszélésén túlmenően, az együttgondolkodás során a két egyházi személy között az imádság köteléke is megvalósul.

Az egyház tehát a fogadalmi nap jóváhagyása által hajlandó közbenjárni Istennél a természeti csapások elengedéséért. A zarándokhelynek nyilvánított Futásfalva mint kiemelt, szakrális dimenzió ily módon természetfölötti segítségnek, különleges kegyelmeknek a térsége.³ Lehetőséget teremt a környék – Kézdiszék, Sepsiszék, Orbaiszék, Barcaság, Erdővidék, Csíkszék – híveinek a lelki megtisztulásra, megújulásra. Ünnepi keretet ad Isten dicsőítésére, a Szűzanya magasztalására, büntetések elengedésére (búcsúra), bűnbocsánatra, kegyelmek elnyerésére.

A Sarlós Boldogasszony-napi események a környezet fokozott szakralizációját valósítják meg. Kiemelt tér és kiemelt idő szólít fel az ünneplésre, a szentségben, a szentségek között való elidőzésre. A virágkoszorúkkal díszített székelykapu – Futásfalvi Szűz Mária hazavárja népét!, Szűz Mária oltalmazd Háromszék népét! feliratokkal –, a templomkertbe felállított, tájegységeket jelző táblák, a nemzeti és búcsús zászlók, a szabadtéri oltár, előtte a körmeneti Mária-szobrot őrző, székelyruhába öltözött fiatal lányok, a szabadtéri Mária-szobornál térdeplő imádkozók, a gyóntató papok, az érkező és kegyyszobrot köszöntő keresztalják, akiket a kézdivásárhelyi főesperes a templom bejáratánál üdvözöl és a Szűzanya előtti tiszteletadásra buzdít („Menjenek, jelentkezzenek be a Szűzanyánál!”) a lészpedi, pusztinai, lujzikalagori, klézsei viseletbe öltözött csángó asszonyok és lányok, a rétyi Fúvószeneke, a mézeskalács-, kegytárgy-, könyv-, ruhanemű-árusok az ünnepi szférát konstruálják. A főpapi nagymise, s az azt követő keresztúti körmenet a „futásfalvi Golgotára” a Győrből érkező Jáki Sándor Teodóz bencés szerzetes, előénekes vezetésével, ott a lourdes-i barlang mása és egy 5–6 méteres kereszt előtt elmondott imádságok – Úrangyala, Magnificat –, a pusztinai Nyisztor Ilonával együtt énekelt Szent István-himnusz, a magyar és székely himnusz, a főpásztori áldások az ünnep pompáját, szentségét erősítik. A keresztúti körmenet alkalmával azt a fából faragott Mária-szobrot is kiviszik a Golgotára, amit a természeti csapások megszűnése után egy ismeretlen személy hálaadás-képpen a kegytemplomba elhelyezett.⁴

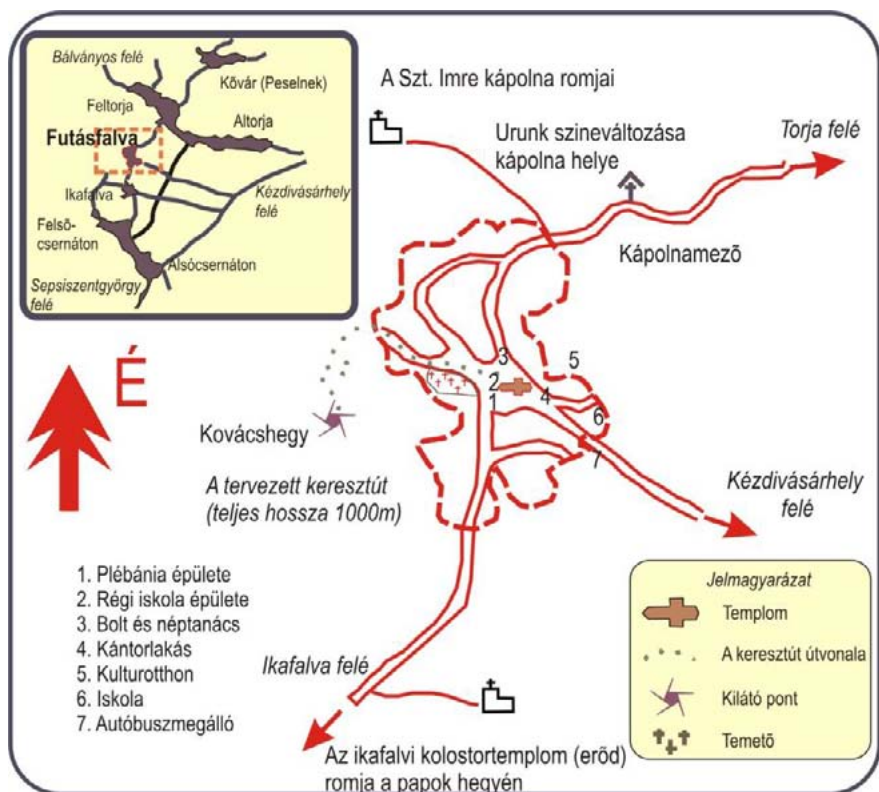
A fogadalmi nap egyre szélesebb vonzáskörzetét és egyre nagyobb tömegeket megmozgató erejét látva, dr. Jakubinyi György, jelenlegi gyulafehérvári érsek az alábbi kitüntetéssel illeti Futásfalvát:

³ A néphit szerint az istenségnek bizonyos helyen és időben kedvesebb a tiszteletadás, jobban meghallgatja a kéréseket.

⁴ Tifán közlése.

„2001. január 1-től a futásfalvi plébánia templomot hivatalosan is zarándokhellyé nyilvánítjuk. Ennek alapján részesülhetnek mindazokban a búcsúknban és privilégiumokban, amelyeket az egyház ilyen helyre biztosít. Az Úr áldja szolgálatukat az Új esztendő minden napján.”⁵

Futásfalván tehát a természeti csapások elhárítása érdekében tartott fogadalmi nap az évek során zarándokhellyé nőtte ki magát, az egyház is búcsújárárhelyként tartja számon, ily módon látogatói részesülhetnek az általa engedélyezett búcsúknban, vagyis az ideig tartó büntetések elengedésében.⁶

Futásfalva térképe a tervezett keresztút útvonalával

⁵ Dr. Jakubinyi, Egyházmegyei Hatóság, Gyulafehérvár, 2001. december 27.

⁶ Az Egyházi Törvénykönyv 1233. kánonja szerint „A kegyhelyeknek bizonyos kiváltságokat lehet adni, valahányszor a helyi körülmények, a zarándokok nagy száma és főként a hívők java ezt indokolni látszik.”

A szenttel létesített írásos kapcsolat néhány magyar és európai párhuzama. A műfaj meghatározására tett kísérletek

A búcsú tér- és időszerkezete az istenséggel való személyes kapcsolat-teremtést teszi lehetővé, valamint a már meglévő viszonyt mélyíti, szilárdítja. Ennek a kapcsolatteremtésnek sajátos formája az írásban való imádkozás, vagyis a kegyhelyre elhozott örömeknek, hálaadásoknak, illetőleg fájdalomnak, szenvedéseknek, kéréseknek a Mária-szobor elé helyezett emlékkönyvbe való beírása.

Futásfalván Tifán Lajos plébános, látva a növekvő zarándokok számát, az oltár és a kegyzsobor előtti térségbe emlékkönyvet helyezett el, hogy az megörökítse a hívek imáit, imameghallgatásait, a kegyhellyel kapcsolatos észrevételeit, megjegyzéseit. A fedőlapon: „Emlékkönyv a futásfalvi Mária műemlék-kegyzsoborhoz zarándoklók számára” felirat olvasható.

Ennek a típusú imádkozásnak a belső igénye egy új hagyományt, a népi írásos devóció modern megnyilvánulási formáját bontakoztatja ki.

Frauhammer Krisztina szerint „egy viszonylag új, széles körben elterjedt és máig élő, sőt fellendülőben lévő önálló műfajjal állunk szemben, melynek számos variánsa terjedt el.”⁷

A walesi Holy Well-ben 1992 nyarán a Szent Trillo-kápolna papja egy papírt talált a kápolnában, kézzel írt imával. Látva a tartalmát, otthagya. Egy héten belül még néhány ima került az előző mellé, ezeket az oltárra helyezte. Azóta a gyakorlat minden buzdítás nélkül folytatódik. A papírok minősége, jellege – boríték, áruházi, éttermi, szállodai számla, vonatjegy, naptárlap -- azt jelzi, hogy az imádságok írása spontán és utánzó gesztus. A hívek a kápolna meglátogatásakor, látva az ott lévő üzeneteket, hozzátesszik a sajátjukat. Kezdetben, az egyetemes könyörgéskor a kanonok egyenként felolvasta az imákat, de később, ahogy a számuk növekedett, kollektíven emlékeztek meg róluk.⁸

Az eszéki Szent Péter és Pál-templom kápolnájának hét falát borítják a Máriához címzett hálaadó és kérés kőtáblák, sőt kiterjednek a kápolna külső falaira is, a bejárat jobb és bal oldalára. A falfelületet a földtől két méter magasságig fedik. Az üzenetek írói nincsenek tekintettel egymásra, saját imáikat ráhelyezik az előzőekre, sok esetben felfedhetetlenné téve azokat. Emiatt lehetetlenné válik a gyakorlat kezdetének felderítése.⁹

A Medves-hegység (Magyarország) keleti lejtőjén Egyházasbást határában két kis kápolnához és kereszthez, valamint forráshoz gyakran járnak ki ünnepnapokon és szombatokon, Mária napján a környék – Vecseklő, Egyházasbást, Tajti, Péterfalva, Dobfenek, Gömöralmágy – asszonyai. A

⁷ Frauhammer 1999b. 74.

⁸ Hulse 1995. 33–34.

⁹ Čapo Žmegač 1994. 67.

látogatók neveiket eleinte ceruzával vagy késsel a koliba oldalára írták, a fába karcolták. A Mária-szobrot öltöztető Petrus Júlia ezért az 1970-es években füzeteket függesztett ki egy madzagon lógó ceruzával együtt a kápolna falára a kápolna falának megkímélése s ugyanakkor a mondanivaló megörökítése érdekében. Az évek során már több füzet betelt, amiket otthonában, Tajtiban őrizett.¹⁰

Egy római külvárosi plébániatemplom egy mellékkápolnájában néhány esztendeje egy füzetet helyeztek ki, és felhívták a templomlátogató fiatalokat (a 15. és 28. év között járó fiúkat és lányokat), hogy jegyezzék fel benne a személyes imákat, melyekben vallásos élményük kifejezést nyert. Ezek az imák teljesen megfelelnek a külvárosi kispolgár fiatalság szókinccsének, gondolat- és érzésvilágának, de aligha keltenek visszhangot főiskolai végzettségű felnőttek lelkében.¹¹

A csíksomlyói kegytemplom falára is hálaadó márványtáblák¹² vannak rögzítve, és a zarándokok már több vendégkönyvet írtak tele a Szűzanyához címzett imádságokkal.

A torjai Büdös-barlang közelében lévő szabadtéri oltárhoz, Mária-szoborhoz hasonló céllal tettek ki füzeteket.¹³

Magyarországon Máriakálnok kegykápolnájának emlékkönyvére (1947–1952) Frauhammer Krisztina figyelt fel, és végezte el elsőként a magyar szakirodalomban az újonnan felfedezett írásos forrástípus vizsgálatát, nem csupán forrásként használva a búcsújárás kutatásához, hanem önmagában és önmagáért vizsgálva azt.¹⁴

A műfajnak szentelt kitüntetett figyelmet jelzi, hogy intézményes keretek között, egyetemeken kerül a kutatás középpontjába: az 1996–1997-es tanévben *Írott devóciós formák* címmel egyéves szemináriumi projekt zajlott a grazi néprajzi tanszéken,¹⁵ a szegedi egyetem Néprajzi Tanszékén 1996-ban megkezdődött a szövegek gyűjtése és archiválása, folyamatos feldolgozása és kiadása.¹⁶

A szakirodalomban az új forrástípus egységes meghatározása még nem alakult ki. Futásfalván Emlékkönyvnek nevezte el azt a könyv elindítója. Az írás, a rögzítés, a nyomteremtés gesztusa, önmagunk és kérésünk állandóvá, örökkévalóvá tétele valóban mind a két műfajnak motiválója. A mi esetünkben azonban a szenttel létesített személyes kapcsolat hangsú-

¹⁰ Barna 2001. 111.

¹¹ Alszegehy 1991. 24.

¹² A 19. században terjedtek el a kisméretű, egyszerű szövegű, többnyire márványtáblából készített hálatáblák. Ezeket a templomokban a segítő szent, a közbenjáró szobra, oltára mellé akasztják. A hálatáblákon keresztül a hívők kérése és hálaája jelen marad a kultusz helyén. Vö. Diós 1997. 722–724.

¹³ Itt Kisboldogasszonykor, Mária születésnapján (szeptember 8-án) tartják a búcsút.

¹⁴ Frauhammer 1999a.

¹⁵ Eberhart–Ponisch 2000. 33.

¹⁶ Barna 2000. 33.

lyozódik, mintsem az élet értelmén, a boldogságon, a párkapcsolaton való töprengés.¹⁷

A beírások kapcsolatba hozhatók a mirákulumos könyvekkel, azok modern megjelenési formái: kegyelmekről, gyógyulásokról, csodákról, ima-meghallgatásokról tanúskodó bejegyzések, jóllehet rövidebb terjedelemben, mint egy mirákulum történetben.¹⁸

Jasna Čapo Žmegač az eszéki falfeliratokról írt tanulmányában a graffitikkal hasonlítja össze a hálaadó és kérő táblákat, és levonja a következtetést, hogy azok csupán a formai sajátosságban – a falra írásban és többnyire anonimitásban – mutatnak azonosságot. Az eszéki feliratok befogadója nem nagyvárosi emberek névtelen tömege. Annak ellenére, hogy egy ismeretlen nyilvánosság – a templom látogatói – is olvashatják, egy sajátos befogadót céloznak meg: Máriát. Az üzenetek nem ellenállásból, lázadásból, vandalizmusból erednek, nem törvényt szegni akarnak. Lényeges eltérés továbbá a vallásos tartalom. A graffitikkal való formai hasonlóság ellenére tehát a feliratok a búcsús imádságok műfajába sorolhatók, amelyek számos kegytemplomban fellelhetők.¹⁹

Tristan Gray Hulse a középkorban Istenhez, szentekhez írt leveleket tartja e műfaj fő előzményének. A 19. században az írni-olvasni tudás terjedésével válik általánosabbá a levélírás gyakorlata. Az ekkor megjelenő kegyességi irodalom termékei éltették tovább a levélírásnak ezt a változatát, egyes helyeken a mai napig megőrizve azt.²⁰

Mіндеzen forrástípusoknak az eddigi kutatások alapján néhány közös formai és tartalmi vonása körvonalazódik:²¹

1. Leggyakrabban Mária-kegyhelyeken, szentek kegytemplomaiban, ritkábban más templomokban találhatóak, főleg katolikusoknál, de esetenként más helyeken is (evangélikus, zsidó).

2. Füzetbe, papírra, falra, padra íródtak.

3. Címzettjük leggyakrabban szent, a katolikusoknál Mária, Jézus, vagy maga Isten.

4. Általános vagy konkrét kéréseket, ill. a teljesített kérésekért mondott hálaadásokat, köszönetnyilvánításokat tartalmaznak.

5. A feljegyzők kora, neme, és az adott történelmi helyzet kihat az üzenetek témájára.

6. Bár spontán megnyilvánulásoknak látszanak, megfigyelhető a műfaji kötöttségekhez igazodás kényszere. Ritkábban irodalmi alkotásokból (vers), egyházi énekekből, imákból, emlékversekből kölcsönözték szövegeiket.

¹⁷ Az emlékkönyv, emlékkvers definícióját lásd: Keszeg 1991. 132.

¹⁸ A mirákulumos könyvekről lásd: Tüskés–Knapp 1985. 1. 90–100., 1982. 2. 269–291.; Tüskés 1993.

¹⁹ Vö. Čapo Žmegač 1994. 67–69.

²⁰ Hulse 1995. 34–36.

²¹ L. Frauhammer 1999a., b.

7. Gyakoriak az anonim feljegyzések, ezért a közvetlenség, intimitás jellemzi őket.

Az istenséggel való írásos kommunikáció mint „ritualizált viselkedésmód”

Barna Gábor a vendégkönyvbe való beírás gesztusát ritualizált viselkedésmódnak nevezi.

„Rituálisan cselekedni annyit tesz, mint a mindennapi cselekvés során finom különbségeket, ellentéteket és stratégiákat előhívni, s értékterhelten egymástól megkülönböztetni. (...) A ritualizálás a cselekvésnek olyan módja, amely kitüntetett, sajátos ellentéteket alkot, magát fontosabbnak, jobbnak és hatékonyabbnak tartja. (...) A ritualizálás lehetőséget kínál a viselkedési stratégiák közti választásra, a mindennapitól való eltérésre. (...) A rituális ebben az összefüggésben a rutinszerűvel áll ellentétben.”²²

A transzcendenssel létesített kapcsolat ezen formája, az írás mint cselekvés, az írás mint imádkozás valóban szemben áll a mindennapival, a megszokottal. S úgy tűnik éppen a mindennapitól való eltérése miatt tulajdoníttatik neki hangsúlyozottabb, jelentősebb szerep. Feltehetően az írásbeli imádkozást az a hit működteti, hogy a vágyak, kérések a leírás által állandósulnak, örökké érvényesek maradnak, s így hatékonyabb meghallgatásra találnak a szóbeli könyörgéseknél. A hatásba vetett hitet fokozhatja, hogy a rítus maga egy rendkívüli térben zajlik, Mária „szeme láttára” hagyják ott kézjegyeiket a hívek. A cselekvés fokozatosan ritualizálódik azáltal, hogy az egyes látogatók újra és újra beírnak a könyvbe. A leírt szó erejének tulajdonított hatás tehát mágikus funkciót működtet.

A szokás egyfajta társadalmi eseményként is értelmezhető. Az emlékkönyv elhelyezése egy irányított cselekvésnek a kezdete és egyúttal a kereke. Lehetőség arra, hogy megteremtődjék egy virtuális közösség, amelynek tagjai a beírás által – szándékolatlanul is – lelki-szellemi egységbe szerveződnek. Ebbe a közösségbe bárki szabadon beléphet, nincsenek társadalmi, földrajzi hovatartozásra, nemre, korosztályra vonatkozó korlátai. Egyetlen szempont érvényesül a közösséggé szerveződésben: a hit, az igény az istenséggel való kapcsolattartásra. Ily módon az egyszerű parasztember „egy lapra kerülhet” a szerzetessel, nővérrel, pappal, szentszéki tanácsossal, pápai prelatussal, érsekkel, íróval, tanárral, országgyűlési képviselővel, polgármesterrel.

Egy csoport közösségi jellegét az adja, hogy az egyes emberek nem pusztán egymás mellett élnek, hanem hatással vannak egymásra. Az emlékkönyv teremtette közösség tagjai is szoros kapcsolatot alkotnak a szövegeiken keresztül. A könyv visszalapozhatósága miatt a már leírt szöve-

²² Barna 2001. 30.

gek újabbakat teremtenek, illetve befolyásolják az utánuk következőket. A „Segíts Szűzanyám minden lépésemnél, és add rám áldásodat!” beírás variációi például tizenkétszer ismétlődnek egymás után. A hálaadások is újabb hálaadásokra ösztönöznek:

- *Hála Szűz Anyám, hogy ide látogathattam el Csiksomlyóról. Köszönöm.*
- *Köszönöm szűz Anyám meg hallgatad kéréseinket.*
- *Hála Szűz Anyám, hogy megértem ezt a napot.*
- *Hálát adok Szűz Anyám tenéked, hogy mindenkor megsegítesz, minden bajban velem vagy és hogy igazi gyermekeként nevelsz engem. Köszönök mindent neked.*
- *Hálát adok Szűzanyám hogy megsegítettél még egyszer megjárhattam ezt a bucsut 69 évesen, kerékpárral.*

Az Emlékkönyv tehát egy nyitott szöveg, lezáratlan entitás.

„A textuális megnyilatkozást az orálistól megkülönböztető disztinktív jegyek egyike szerint a textuális megnyilatkozás szerzője nem képes teljesen megjósolni, gyakran pedig még felfedezni sem, ki mindenki fogja folytatni az általa elindított diskurzust. Bárki ráakadhat egy szövegre és elolvashatja, ha az egyszer le lett írva. (...) Amikor az olvasó a szöveget olvasza, a diskurzus – talán évszázadok vagy évezredek múltán és talán nagy nehézségeket támasztva, fáradságos, öntudatos interpretatív munkával, mely nélkül a feljegyzés igen keveset mondhatna – folytatódik. (...) Minden szöveg olyan diskurzusnak része, mely nemcsak az orális diskurzust vonja be itt-ott, hanem egyre-másra egyéb szövegeket is. A szövegek lényegileg intertextuálisak.”²³

Az Emlékkönyv beírásai különböző szövegeket idéznek fel az egyes olvasóban, így módon párbeszéd zajlik az olvasó és azon más szövegek emléke között, amelyeket a könyv lapozgatása hoz mozgásba, megteremtve ezáltal a szövegek közisége, az intertextualitás dinamikáját. A szövegek között fennálló összefüggések, egy szövegnek egy másik szövegben való tényleges vagy rejtett jelenléte, az idézetek, egybevetések, utalások, irodalmi formák és motívumok, vagyis a teljes textuális interakció egy kitörölhetetlen és kikerülhetetlen nyomává válva átszövi az egész Emlékkönyvet.

Megállapítottuk tehát, hogy a szövegek és azoknak lehetséges olvasói között szüntelen dialógus folyik. Meg kell említenünk azonban azt is, hogy a szövegek címzettjei, illetve olvasói két különböző dimenzióban mozognak. A szövegek elsősorban a szakrális szférát célozzák meg: az istenségnek címzett könyörgések, hálaadások, vagy semleges hangvételben íródott imák. Ezekre a megszólításokra adott válasz az ima meghallgatása, a hétköznapiakban történő csodák, az élet megszentelése. Ezek közé a szövegtí-

²³ Ong 1998. 145.

pusok közé természetesen nem sorolhatóak be az egyszerű aláírások, illetve a tudósító-, értékelőszerű beírások.

Az Emlékkönyv nem egy külső olvasóréteg számára íródott, nem a kegyhely látogatói, megalapítói az elsődleges címzettek, de ők is válhatnak olvasóvá, kihasználhatják a nyitott mű kínálta lehetőségeket. A könyvbe lapozók írásaiban így különböző mértékben és módon lecsapódik az előzőek hatása. „A szöveg dialogikus tulajdonsága állandó aktivitásában mutatkozik meg.”²⁴ Valóban, az egyes szövegek akkor kezdenek el egyre több párbeszédet folytatni, ha a látogatók újra és újra fellapozzák a könyvet. Ezáltal kelnek életre, indítják el a képzettársítások játékát, teremtenek újabb és újabb szövegeket. A szöveg tehát „folytonos összefonódásokon keresztül alakul ki és dolgozza ki önmagát”.²⁵

Az Emlékkönyv diskurzusát Futásfalva egykori plébánosa, Bálint Lajos nyugalmazott gyulafehérvári érsek indítja el egy Jeremiás próféta könyvéből kiemelt idézettel (Jeremiás 29,1–14).

A továbbiakban versből, imából, énekből, szentírásból idézett részletek, szállóigék egészítik ki, vagy – ritkábban – helyettesítik az egyéni hangvételi imádságokat. Tóth Árpád-, Ady Endre-, Kányádi Sándor-, P. Papp Asztrik-verssorok, a bencések jelmondata, Krisztus tanításai, ifjúsági ének sorai, Szent Bernád imája, Mária-fohászok idéződnek fel az elcsendesedés, a másik világ felé fordulás pillanataiban. Az Emlékkönyv tehát a legkülönfélébb szövegtípusok előfordulására ad keretet anélkül, hogy ez a műfaji, hangulati sokféleség bármiféle diszsonanciához vezetne. Az idézetek, hivatkozások egy része pontatlan. Az egyes beírók vagy helytelenül idézik az adott szöveget, vagy nem jelölik meg az idézet forrását. Ponisch szerint a más alkotásokból átvett szövegek valószínűen azért kedveltek, mert általuk a beírók nyelvi, gondolati, fogalmazási bizonytalanságai kiküszöbölhetőek. Ugyanakkor a nyelvi bizonytalansággal magyarázható az a jelenség is, hogy előzőleg bejegyzett kéréseket, vagy annak egy-egy fordulatát átmásolják.²⁶

Az Emlékkönyv bejegyzéseinek elemzése és értelmezése

Az Emlékkönyv vizsgálata az emberi életekre való rálátásnak az indirekt lehetőségét nyújtja. Az egyes szövegek talán teljesebben válaszolják meg azokat a kérdéseket, amelyek túlságosan személyes és mély rétegeket érintenek ahhoz, hogy azokkal egy idegen kutató az ünneplés, a befelé fordulás pillanataiban bárkihez is odatolakodhatna. Avagy, ha feltevédnének

²⁴ Rác 1998. 7.

²⁵ Uo.

²⁶ Ponisch 1996. 261–273.

is, milyen mértékben adód(hat)nának rájuk őszinte, hiteles válaszok? Vajon a tényleges élménytartalom kerülne a felszínre, vagy egy azt helyettesítő, elkendőző, habozó reagálás?

A beírás formájában artikulált lelkivilág a címzettre tartozik, illetve a műfaj természete miatt bárkire, aki a könyvet végiglapozza. Ily módon az intimitás tulajdonképpen közhírré tétetik, de az arctalanság és – sok esetben – az anonimitás tompítja, személyteleníti a közlést.

A bejegyzésekből kiderülnek az okok, indítékok, amelyek a híveket a kegyhely felkeresésére készítetik. Megmutatkoznak azok a problémák, amelyek a korszakot, azon belül az egyes korosztályokat foglalkoztatják.

Pusztai Bertalan egy-egy kegyhely meglátogatásakor háromféle motívációt lát érvényesülni. A hívek egyrészt praktikus okból zárandokolnak el Máriához, testi-lelki egészséget kérnek tőle, ugyanakkor lelki-aszketikus indítékként az a vágy sarkallja őket, hogy találkozzanak az istenséggel, ettől a találkozástól, kapcsolattól megszentelődjék az életük. A szakrális motíváció mellett továbbá egy világi is helyet kap: a búcsújáró helynek mint turisztikai látványosságnak, kuriózumnak a megtekintése.

Formai, stilisztikai sajátosságok

A vendégkönyv A 4-es formátumú, fekete, kemény fedelű, több szász oldalas vonalas füzet, *Emlékkönyv* felirattal. A fedél három aranyozott színű ragasztóval van a füzethez erősítve és egy borítóval bevonva. A füzet első lapjára a Mária-kegyszobor színes fényképe van beragasztva, fölötte a „Háromszéki Szűz Anya Könyörögi Érettünk!” felirat olvasható. A második oldalon pedig a könyv címe áll: *Emlékkönyv a futásfalvi MÁRIA műemlék-kegyszoborhoz zárandoklók számára*. Néhány sorral alább: 1993. január 1-től. Mindezt a falu plébánosa, Tifán Lajos írta be fekete filctollal, nyomtatott betűkkel, mintegy megteremtve a műfaj kereteit. A plébános azonban nemcsak keretet ad a népi írásos ájtatosság ezen megnyilvánulási formájának az Emlékkönyv kihelyezése által, hanem irányítja, vagy irányítani törekszik a beírások szerkezetét, tagolni a név, ország, helység, dátum, megjegyzés, aláírás kategóriák szerint. Ezeket néhány kivétellel minden oldalra felírja. Ez a szabályozás azonban merevnek, szűknek bizonyul, a szövegek szétfeszítik az előre megkonstruált szerkezetet, ellenállnak neki, szabadon, gördülékenyen, szabályokra való tekintet nélkül írják önmagukat. A plébános továbbá beírja a vendég által nem említett helységnevet is, illetve idegen nyelvű beírásoknál a helység magyar megfelelőjét. A származási, érkezési város, község jelentőségét látszik bizonyítani, hogy a beírók túlnyomó részben kiemelik, aláhúzzák azt, vagy esetleg nyomtatott betűvel jelölik. Ezzel szemben a név, dátum kiemelése elenyésző, alig-alig fordul elő. A könyvbe főleg golyóstollal (kék, piros, fekete színnel), de helyenként töltőtollal és ceruzával is bejegyezték. A beírások egy része kime-

rül a név, helység, dátum rögzítésében, nagyobb része egy-két mondatos ima, megjegyzés. Néhány estben féloldalas, egy alkalommal pedig háromoldalas terjedelmű szöveget is olvashatunk. Egy román nyelvű beírás mellé egy színes szentkép van gombostűvel csatolva, amelyen Mária karjában tartja Szent Fiát. Egy cserkészcsoporthoz pedig a jelvényüket rajzolta a gondolatai mellé. Ezen a két mellékleten kívül egyetlen más illusztrációval sem találkozhatunk.

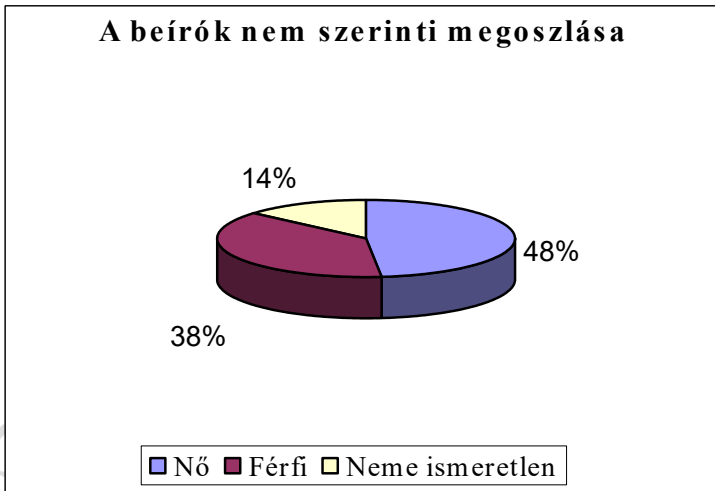
A hívek akár Máriának, akár Istennek, vagy Jézusnak címezik az üzeneteiket, egyformán bizalmas a megszólítás, a téma, a forma. Legtöbb esetben Mária az egyes emberek anyjának, égi édesanyjának a szerepét tölti be. A kapcsolatnak ez a meghittsége beleíródik a levelek stílusába is. Közvetlenség, intimitás, spontaneitás, ugyanakkor magas szakralizációs fok hatja át az imádságokat. A beszélt nyelv stílusát idézi a központozás rendszertelen használata, vagy teljes elhagyása, a gondolatok olykor partatlan hömpölygése. A beírásoknak a plébános által irányított elképzelése (név, ország, helység, dátum, megjegyzés, aláírás) feldőlni látszik. A szövegek ellenállnak az előre megkonstruált szerkezetnek, szabadon, gördülékenyen, szabályokra való tekintet nélkül teremtik önmagukat. Helyenként csak egy-egy nyelvi formula, sztereotípiák szolgálnak imaként, tesz kísérletet az artikulálhatatlan artikulálására:

- *Nagyasszonyunk hazánk Reménye!*
- *Szűz Mária köszöntünk.*
Ó bűn nélkül fogantatott Szűz Mária könyörögj érettünk, kik hozzád menekszünk.
- *Most segíts meg, Mária!*
- *Világ győzelmes királynője Édesanyánk Könyörögj Érettünk!*
- *Köszönöm Szűz Anyám!*

A bejegyzések tömörsége, visszafogottsága azonban nem teszi csökkentéértékűvé, kevésbé hatékonyá a kommunikációt. Az istenség átlátja a megkövült, megkopott kliséket. Ha megtörtént a kapcsolatteremtés, Ő válaszol a szólításra: a hétköznapokban való jelenlétével, a kegyelmek erejével.

A beírók nem, életkor, társadalmi helyzet, földrajzi hovatartozás szerinti megoszlása

A szövegkorpusz 1993-tól 2001. július 2-ig 1006 beírást tartalmaz, ami nem csupán egyéni megnyilvánulást, hanem zárandokcsoportok, kirándulók, családok aláírásait is jelenti. Így az egyszerű aláírásokat is figyelembe véve, 1693-an hagyták a könyvben kézjegyüket.

1. ábra

A nem szerinti megoszlás a nőknek a népi vallásosságban betöltött dominanciáját igazolja. 820 nő, 642 férfi írt be a könyvbe, 231-nek a neme pedig ismeretlen: vagy olvashatatlan az aláírásuk, vagy névtelenül írtak be. (1. ábra)

Az üzenetek íróinak életkora csak indirekt módon tanulmányozható, a beírások témája alapján. A családra, gyermekekre vonatkozó kérések nagy számából arra következtethetünk, hogy nagyrészt felnőttektől származnak a bejegyzések:

- *Háromszéki Szűz Mária oltalmazd és védjed két kicsi árvánkat. Ma 6 hete, hogy anya nélkül nevelkednek. Adj erőt mindnyájunknak, hogy felnevelhessük, és becsületes emberek legyenek.*
- *Sf. Fecioară roagăte pentru bunul mers al familiei L. și pentru perdese de bani în familia noastră și ascultare mai multă de copii și fiucă de Dumnezeu.*
- *Pentru căsătorie creștinească.*
- *Szűzanyám köszönöm azt a sok jót, továbbra is védelmezd családomat segítsd a leányomat a férjhezmenetelében.*
- *Édes Szűzanya hálát adok a meghalगतásodért és segítségédért, meghalगतadt a kéréssem és megajándékoztál egy fiú gyermekkel továbbra is kérlek légy a családommal és segíts meg a nehéz és küzdelmes életben*
- *Szívemből könyörgök tehozzád őrizd meg az én drága jó feleségem szívemből és lelkemből köszönöm.*

De nemcsak felnőttek, gyerekek is könyörögnek a család egységéért, békéjéért, egészségéért, tanulmányi eredményekért. Az imáik kifinomult szociális érzékenységről tanúskodnak.

- *Egy kislány kéri a Szűz Máriát, hogy a szülei, vagyis az édesapja térjen jó útra.*
- *Kedves Szűz anya és Isten! Köszönöm, hogy atad ezt az örömet, hogy lessz még egy kis testvérünk.*
- *Kedves szüzanya!*
Letérdelek előtted és imádkozok. Kérlek segíts, hogy a barátnőimmal jól kijöjünk és ne vitatkozzunk. Kérlek imádkozz Isten előtt, hogy anyukáék boldogan éljenek és ne szomorkodjanak a pénziány miatt.
- *Kedves szüzanya!*
Eljöttem hozzád imádkozni, hogy segíts a családomon. Ne legyen több veszekedés, szomorúság a pénziány miatt. Adj továbbra is erőt szüleimnek, hogy a mindennapi kenyeret mindig előteremtsék. Nagyon szeretném, ha barátnőim szemében jó barátnő legyek. Segíts édesapámnak hogy az eltört lába jól meggyógyuljon és ne legyen több betegség, nemcsak édesapámnak, hanem édesanyámnak, testvéremnek se fájjon sehol és ne legyenek betegek.
- *Kedves Szűz Anya!*
Kérlek szépen, hogy segítsd minden édesanyát és minden kismamát, hogy könnyen szüljék meg a kisbabát. Szeretlek! Ámen.

A társadalmi hovatartozásra viszonylag kevesen hivatkoznak, többnyire csak az értelmiségiek. Az egyes szövegek végén az alábbi hivatások vannak feltüntetve: bencés szerzetes, szerzetesjelölt, teológus, plébános, pap, esperes, főesperes, káplán, szentszéki tanácsos, érsek, pápai prelátus, a Hittudományi Főiskola tanára, nővér, tanítónő, rektor, kántor, író, újságíró, televíziós, építész, országgyűlési képviselő, őrnagy, polgármester, valamint a kolozsmonostori katolikus kórus, a győri bencés templom kamarakórusa, a rétyi Fúvós Egyesület, Teréz anya szeretet misszionáriusai, Rózsafűzér Társulat, cserkészcsapat, gyermekotthoni növendékek, ifjúsági találkozó diákjai. Ez a sokszínűség bizonyítja, hogy a hitélet ledönti a társadalom által fölépített tekintélyszerepeket, az egymástól elválasztó határokat.

A kegyhely vonzáskörzete a bejegyzések alapján rendkívül széles körű. A Kárpát-medence, illetőleg a világ legkülönbözőbb tájairól érkeznek a látogatók. Románia területéről: Háromszékről (725), Csíkszékről (145), Moldvából (80), Barcaságból (57), Udvarhelyszékről (56), Kalotaszegről

(31), Sóvidékről (16), Mezőségről (13) Partiumból (13), Erdővidékről (12), Szászok Földjéről (12), Bánságból (8), Dél-Erdélyből (2), Bukarestből (3).

Ezek a nagyobb tájegységek falvakra, városokra lebontva a következő eredményt mutatják:

Kézdiszék: Kézdivásárhely 243, Torja 126, Csernáton 38, Esztelnek 21, Kézdialmás 13, Gelence 13, Futásfalva 12, Kézdiszentlélek 8, Ozsdola 8, Bereck 7, Ikafalva 6, Nyujtód 5, Kurtapatak 4, Bélafalva 4, Imecsfalva 4, Kiskászon 3, Sárfalva 3, Kézdiszentkereszt 2, Lemhény 1, Csomortán 1, Szentkatolna 1, Hatolyka 1.

Sepsiszek: Sepsiszentgyörgy 110, Sepsikőröspatak 11, Mikóújfalu 11, Székelytamásfalva 4, Maksa 4, Réty 4, Uzon 2, Illyefalva 4.

Orbaiszék: Zabola 34, Kovászna 7, Barátos 3, Nagyborosnyó 2, Márkosfalva 2, Páva 2, Zágón 1.

Csíkszék: Gyimesfelsőlok 55, Csíksomlyó 36, Csíkszereda 30, Gyergyószárhegy 4, Csíkcsicsó 3, Csíkszentdomokos 2, Tusnádfürdő 2, Borszék 2, Tekerőpatak 2, Gyergyószentmiklós 1, Gyergyóremete 1, Gyergyóditró 1, Csíkmadéfalva 1, Csíkszépvíz 1, Csíkmadaras 1, Gyimesközéplak 1, Marosfő 1.

Barcaság: Brassó 55, Hidvég 1, Szecseleváros 1.

Udvarhelyszék: Székelyudvarhely 29, Székelyvarság 20, Olasztelek 3, Zetelaka 1, Nyikómalomfalva 1, Farkaslaka 1, Szentegyháza 1.

Kalotaszeg: Kolozsvár 30, Jegenye 1.

Sóvidék: Korond 13, Szováta 3.

Mezőség: Marosvásárhely 9, Dicsőszentmárton 1, Szászrégen 1, Magyardéce 1, Szék 1.

Partium: Szatmár 12, Érszöllős 1.

Szászok földje: Szeben 5, Martonfalva 3, Medgyes 2, Szászfalu 1, Balázsfalva 1.

Erdővidék: Barót 8, Uzonkafürdő 3, Bardoc 1.

Bánság: Arad 6, Pécska 1, Temesvár 1.

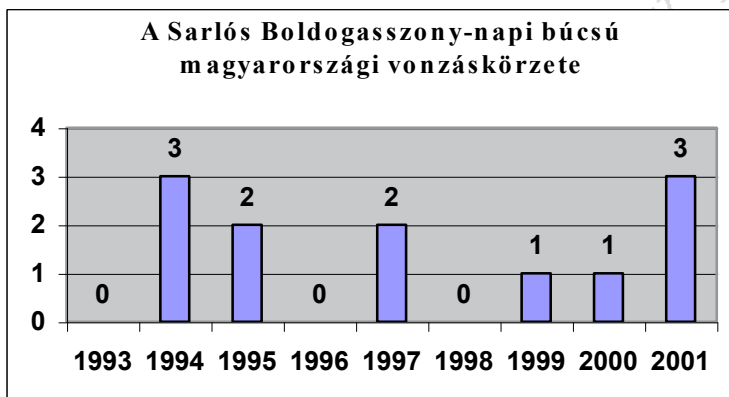
Dél-Erdély: Vajdahunyad 1, Déva 1.

Magyarországról: Acsa 2, Ajka 2, Baja 12, Budapest 39, Budaörs 1, Debrecen 1, Dombóvár 2, Eger 40, Fülöpszállás 1, Győr 20, Győrladamér 1, Gyula 6, Héreg 6, Jánoshalma 1, Kazincbarcika 3, Kecskemét 1, Keszthely 4, Kisújszállás 3, Komló 2, Kóny 2, Miskolc 1, Nagykálló 5, Nyírad 1, Pécs 5, Salgótarján 1, Sopron 7, Sükösd 17, Szeged 10, Szentendre 2, Szigetszentmiklós 4, Telekgerendás 1, Tököl 1, Törökszentmiklós 1, Várpalota 1, Zalaegerszeg 18.

Felvidékről két, Vajdaságból egy személy látogatott el Futásfalvára.

Érkeztek még Amerikából 6, Angliából 11, Argentínából 2, Ausztriából 1, Ausztráliából 1, Belgiumból 4, Finnországból 1, Hollandiából 4, Kanadából 1, Németországból 8, Spanyolországból 1, Svédországból 5, Olaszországból 1.

Bangó F. Jenő egy-egy kegyhely vonzáskörzetének négy fajtáját említi: lokális (a szomszéd falvakból 25 km-es körzetből), kistáji (25–50 km), nagytáji (az ország különböző részeiről), és nemzetközi vonzáskörzet.²⁷ A feltüntetett területi megoszlás alapján láthattuk, hogy a futásfalvi kegytemplomot nem csupán az ország különböző tájairól keresik fel, hanem Magyarországról, Felvidék, Vajdaság magyarlakta területeiről, Európa különböző országaiból, de Ausztráliából, Amerikából is érkeznek látogatók. A bejegyzések vizsgálatakor azonban kiderül (2. ábra), hogy a kegyhely nemzetközi vonzáskörzete nem elsősorban a búcsú napjára gyűjti egybe a látogatókat, nem a Sarlós Boldogasszony-napi fogadalmi búcsúra zárandokolnak el a világ különböző tájairól érkezők, hanem egy-egy erdélyi körút állomásaként tekintik meg az idegenforgalmi látványosságot. A külföldi vendégek főként Futásfalváról, Erdélyből elszármazó magyarok, s csak nagyon kis arányban (egy holland, egy osztrák és két német) idegen nemzeti-ségűek. A búcsú napjának külföldi vonzáskörzete tulajdonképpen csak Magyarországot terjed.

2. ábra

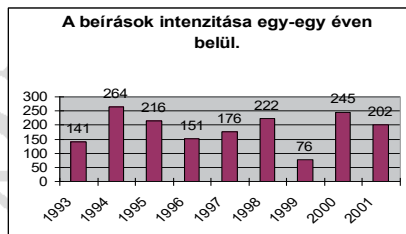
Magának a búcsúnak a vonzáskörzete tehát főként kistáji kiterjedésű, a szomszéd falvakból, városokból, 25–50 km-es távolságból zárandokolnak el a hívek. Létszámban az első helyeket a Futásfalvához legközelebbi város, Kézdivásárhely (243), majd a szomszédos falu, Torja (126) és a másik közeli város, Sepsiszentgyörgy (110) képviselik. A legnagyobb tömeget megmozgató tájegységnek Háromszék bizonyul (725) élén Kézdiszékkal (524), majd Sepsi- (150) és Orbaiszékkal (51). Érdekes módon Futásfalváról csupán tizenketten írtak be az Emlékönyvbe. Feltehetően az ismerős környezet, az intimitás közszemlére kerülése, annak nyomon követhetősége, leleplezhetősége tartotta vissza a falubelieket az ilyen módon való kitárulkozástól.

²⁷ Bangó F. 1978. 146–147.

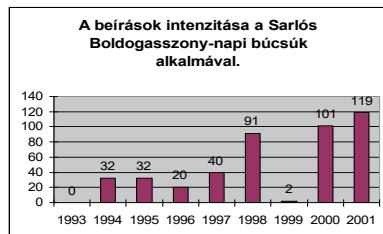
A kegyhely látogatásának, azaz a levélírásoknak az intenzitása egy-egy korszakon belül

A beírások gyakorisága évről évre változik, háromszor növekvő és négyszer csökkenő tendenciát mutatva. Megjegyzendő azonban, hogy nem a csökkenő tendencia a jellemző. A beírásokat ugyanis csak 2001. július 2-ig, a búcsú napjáig követtem figyelemmel, s ennek a fél évnek a bejegyzései mindössze negyvenhárommal kevesebbek, mint az előző teljes év. (3. ábra)

Megvizsgáltam továbbá, hogy egy-egy éven belül a búcsú napján keltezett bejegyzések a beírásoknak milyen arányát alkotják. (4. ábra)

3. ábra

4. ábra

Itt már egyértelműen növekvő irányban lehetünk a tanúi. 1993-ban csak augusztusban kezdenek el beírni a könyvbe, 1999-ben pedig az előző évi 91 beíráshoz képest csupán ketten hagyják ott kézjegyüket. Az utóbbi két évben viszont ugrásszerűen gyarapodik a beírások száma, az éves bejegyzéseknek 41,22, illetve 58,91%-át alkotva, példaként arra, miként teremti, bontakoztatja ki a műfaj önmagát. Ugyanakkor a beírásoknak ezt az intenzitását egy irányított gesztusnak az eredményeként is értékelem. A plébános ugyanis, amióta tudomást szerzett arról, hogy az Emlékkönyvről szakdolgozat készül, rendszeresen felkéri a látogatókat a beírásra.

A levélben hivatkozott személyek, a címzettek megszólításai

Az imádságok Máriához mint oltalmazóhoz, pártfogóhoz, közbenjáróhoz vannak címezve, s csak jóval kisebb arányban Istenhez, Jézushoz. A Szűzanyával való kapcsolatnak ezt a mélységét a Regnum Marianum eszme²⁸ és a katolikus egyház tanítása²⁹ magyarázza.

²⁸ Szent István országfelajánlása Máriának a magyar nép körében azt a szilárd hitet eredményezte, hogy Mária mint Magyarország királynője, a Magyarok Nagyasszonya megvédi örökségét, tulajdonát, szükséghelyzetben közbenjár, esdekel szent Fiánál.

²⁹ Az Egyházi Törvénykönyv 1186. kánonja: „Isten népe megszentelődésének elősegítésére az egyház a krisztushívők különleges és fiúi tiszteletére ajánlja a boldogságos, mindenkor

A megszólítások sokszínűsége, a hozzárendelt jelzők változatossága ragaszkodásról, szeretetről, kitüntetett szerepről tanúskodik. Az előfordulások gyakorisága szerint:

Szűzanya 248
Szűz Mária 80
*Futásfalvi Szűzanya, Futásfalvi Szűz Mária, Futásfalvi szép
 Madonna* 56
Mária 44
Háromszéki Szűzanya, Háromszéki Szűz Mária 27
Édesanyánk, Mennyei jó édesanyánk, Égi jó édesanyám 14
Isten édesanyja, Jézus anyja 7
Magyarok Nagyasszonya, Magyarország Nagyasszonya 6
Sarlós Boldogasszony 5
Szent Szűz 1

A Szűzanyához rendelt jelzők meglehetősen változatosak: *szeplőtelen, segítő, boldog, boldogságos, szent, kegyes, édes, csodatevő, megkoronázott, szentséges, jó, drága, áldott*. További előfordulásai: *Bölcsesség széke, Háromszék híveinek védelmezője, Világ győzelmes Királynője, Székelyek anyja, Magyarok reménye*.

Az Istenanyával való kapcsolatnak a meghittsége bizonyítja, hogy a zarándokok Máriához nem csupán mint Jézus anyjához, hanem mint saját égi anyjukhoz fohászkoznak. Ezt a szoros köteléket tükrözik a Szűzanya, Édesanyánk, Mennyei jó Édesanyánk, Égi jó édesanyám, Székelyek anyja megszólítások. Nyolcvankilenc esetben érhető tetten Máriának a lokalizálása, egyfajta kisajátítása, helyhez kötése. Ez a szűkebb környezetre vonatkozóan a lehangsúlyosabb (Futásfalvi Szűzanya, Futásfalvi Szűz Mária, Futásfalvi szép Madonna 56), innen gyűrűzik tovább a tájegység (Háromszéki Szűzanya, Háromszéki Szűz Mária 27) s a nemzet, a történelmi Magyarország irányába (Magyarok Nagyasszonya, Magyarország Nagyasszonya 6).

A leggyakoribb jelző, amivel Máriát illetik: a *szűz*, mintegy négyszázkétszer fordul elő az Emlékkönyben, a Mennyei Anya eredendő tisztaságát, bűntől való mentességét hangsúlyozva. Hasonló tartalmú jelző a *szeplőtelen*. A szeplő eredetileg a becsületen, tisztességen esett foltra utal. Máriát az ettől való mentessége emeli a bűnösök szószólójának, közbenjárójának a rangjára.

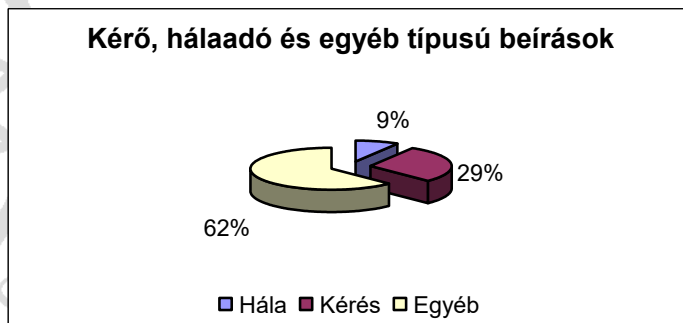
Tulajdonképpen minden jelző, ami a Szűzanyát minősíti fennköltséget, lelki, szellemi, erkölcsi gazdagságot sugall és az iránta tanúsított fokozott

szűz Máriát, Isten anyját, akit Krisztus minden ember édesanyjává tett, az egyház támogatja a többi szentek igaz és hiteles tisztelését is, mert példájukon a krisztushívők épülnek és közbenjárásuk támogatást jelent számukra.” Erdő é. n.

tiszteletet tükrözi. A *szent*, *szentséges* jelentése minden földi dolgon felül-emelkedő, Istennek tetsző, Isten számára lefoglalt, magasztos, tiszteletre-méltó. A *boldog* szavunk egykori, mára már elavult jelentése a 'vastag', 'kövér', 'más állapotban lévő' volt, amit Máriára istenanyasága folytán lehetett vonatkoztatni. Egyik magyarázat szerint a bódít, bódul igék tövének -g képzős származéka lehet. Eszerint eredetileg a szent kábulatban, révületben lévő személyre vonatkozhatott, s a pogánykori szellemi élet örökségként kerülhetett a keresztény terminológiába. A *drága* és *édes* jelzők egy különösen kedves, szeretett személy jellemzésére funkcionálnak. Az *áldott* jelentése: Isten által jóban részesített. A *kegyes*: jóindulatú, irgalmas, Isten előtt kedves, istenfélő, jámbor, szerető szívű. A *csodatevő* valamely természetfölötti, rendkívüli jelenségnek, eseménynek az előidézője. A *szép* a tisztaság, a szűziesség, a makulátlan szent kezdet jelentéseit foglalja magában.

Az imákban hivatkozott, címzett személyek még: Jézus Krisztus (31), Szent Fiadnál, (9), Isten (23), Mennyei Atya (2), Szent István (4), Szent András (1), Szent Fölsége (1).

Az Emlékkönyvben meglehetősen aránytalan a hálaadásoknak és a kéréseknek a száma. (5. ábra)

5. ábra. A beírások tematikai csoportosítása

Mindössze 150 személy mond hálát az imájában, 491-en pedig kéréssel fordulnak az égiekhez. 1074 bejegyzés a hálaadás és a kérés kategóriája szempontjából semleges tartalmú:

- *Érdekes Erdélyt járva ilyen szép kicsi faluba is eljutni, körülnézni.*
- *Szívesen voltunk itt – kegyelemben gazdagodva – a futásfalvi Szűzanya búcsúünnepén. Reméljük, hogy jövőre is itt lehetünk!*

- *Öröm tölti el a szívünket, hogy itt tölthettünk egy csodálatos estét a helybeliekkel és az égiekkel. Láthattuk, hogy küszködik magyarságának megőrzéséért egy „maroknyi” ember a Szűzanya és a pásztor segítségével.*
- *Szeretlek Szűz Mária.*

Az Emlékkönyv bejegyzéseit a tematikai változatosság jellemzi. A zarándokokat a mindennapi gondok foglalkoztatják: a család egészségi állapota, békéje, a hitélet, a megmaradás, a magyarságtudat kérdése, a fiatalokat a hivatás, a tanulmányok, a barátság, a szerelem. Sokan az újonnan létesített zarándokhelyet üdvözlik, a templom szépségét, a plébános munkáját dicsérik. A messziről érkező látogatók a kedves vendéglátásért mondanak köszönetet.

Az imákban különösen hangsúlyozódik Máriának a közbenjáró szerepe, aki a bűntől való mentessége, tisztasága, istenszülő volta miatt válhatott a bűnösök szószólójává, az ő Szent Fiánál való közbenjáróvá. A Máriával mint égi édesanyával kialakított személyes, közvetlen viszonyt az első személyű megnevezések is tükrözik: Szűzanyám, Szűzanyánk, Édesanyánk, Mennyei jó édesanyánk, Égi jó Édesanyám.

- *Háromszéki Mária kérünk légy közbenjáró értünk Istennél, imádkozz a cserkészekért, hogy erőt, akaratot kapjanak népünk, vallásunk megvédéséhez és megőrzéséhez.*
- *Kérünk Szűzanyánk égi édesanyánk esdjél ki számunkra sok kegyelmet a jó Istentől, ne hagyj el a gyermekemék családját, segítsél egészen tiszta életet élni, hogy majd egykor eljuthassunk az örök hazába. Különösen kérünk, add hogy minden ember aki a föld kerekén él legyen meg a minden napi kenyere. Jézusom, Szűzanyám adjál a népednek tiszta életű, bízgó lelkű, mélységesen imádkozó papokat, hogy mi is az ők példájukat követve éljünk. Bűn nélkül fogantatott Szűz Mária könyörögj éretünk kik hozzád menekszünk Ámen.*
- *Ifjúsági találkozón kérjük a kegyelmet a közbenjárást a Szent Fiánál értünk, hogy papok lehessünk!*
- *Imádkozz értünk, hogy soha ne térjünk le a megkezdett útról, és hitünket el ne hagyjuk!*
- *Szűzanyám kérlek jőjj segítségemre kérjed Szentfiadat, hogy hallgassa meg imáimat a családomért, egyetlen testvéremért, aki édesanyám halálába nem tud belenyugodni és itarra adta a fejét segíts nekem imádkozz értünk hogy a családkat ne érje soha szegény. A lelki békémért, munkahelyemért drága férjemért két szép lányomért kérlek Háromszéki Szűzanyám Szeretlek, szívem mélyéből kiáltom hogy vidd*

Szent Fiad lába elé minden gondomat. Égi édesanyám csak rád és Szent Fiadra hagyadkozhattam mert tudom, hogy azt a nagy bánatot ami itt belől van csak Ti tudtok segíteni rajta.

A hívek Mária oltalmába, pártfogásába ajánlják önmaguk, családjuk, környezetük sorsát, kéri, hogy ő legyen segítők a mindennapjaikban, különböző élethelyzetekben védelmezze az egészségüket, őrizze meg a tűztől, víztől, hirtelen haláltól, a halálos bűntől, a bűnözéstől, az alkohol rablásától, adjon áldást rájuk, békét, alázatosságot, emberi méltóságot, oltalmazza a papokat, szerzeteseket.

Áldozatos szeretetért, jóságért, kedvességért, a barátságért, a hit kegyelméért, a bűnöktől való szabadulásért, az Isten akarata szerinti életért is imádkoznak a zarándokok. Az egyik beíró Jézus barátságát köszöni meg a Szűzanyának, valamint a Szűzanya természetfölötti hatalmát ismeri el.

A magyar nemzet kitüntetett tiszteletet, figyelmet szentel Máriának. Ezt a tiszteletet egy immár szinte ezeréves történelmi gesztus alapozza meg: 1038-ban Szent István országfelajánlása az istenanyának. A Boldogságos Szűz Mária tehát Magyarország szakrális uralkodónőjeként óvja, oltalmazza a nemzet életét, szükséghelyzetben közbenjár érte Szent Fiánál. Mária Magyarország Nagyasszonya, Magyarok Reménye, Székelyek Anyja, Háromszék híveinek védelmezője, aki a nemzet egységéért, a magyarság megmaradásáért, annak alapjáért: a magyar oktatásért könyörög.

- *A szent Szűz Anya oltalmába helyezzük továbbra is nemzetünk sorsát örökségül, mint Szent István királyunk!*
- *Futásfalvi Szűz Mária ne hagy elveszni ezt a megpróbált, számkivetett néped. Kisérj utainkon. Légy oltalmazónk.*
- *Mindig meghatodva lépek be e kis futásfalvi kegytemplomba, mert itt érzem igazán magyarnak magam. Oh Szűzanya segíts, hogy mindig és mindenhol igaz magyarnak...*

Egészségért, testi-lelki gyógyulásért is könyörögnek a hívek:

- *V. S. din comuna Luizi-Călugăra fiu de ceangău cer maicii domnului vindecarea mea.*
- *Itt jártam a futásfalvi templomba. Drága Szűz Mária agy erőt és egeséget az egész családnak és nyugtast meg az én Édesapámat.*
- *Kedves édes jó Szűzanyám Kérlek szépen segíts meg a betegségtől a családomat. Ad hogy mama meggyogyjon és felépüjön. Ne legyünk betegek mindöröké Amen.*

- *Drága jó Szűzanya segics nagymamának, mert erősen fáj a csipője. Szűz Mária Könyörögj értünk.*

A gyerekek, fiatalok a tanulásban, a vizsgák alkalmával is Máriától kérik a segítséget, a szorgalmat a felkészüléshez.

- *Dága Szűzanyám, könyörögve kérlek segíts kislányomon a fejfájásába, hogy a vizsgáit letehesse és a fiamnak hogy elvégezhesse az egyetemet. Tudom hogy az ÚR azt mondja „miért aggodalmaskodtok”, de az anyjai szív mindig aggodalmas, de neked ajálom a sorsukat és tudom, hogy megsegítesz.*
- *Kérlek Szűz Mária! Segíts meg engem a tanulásban. Ne hagyj, hogy igazságtalanság áldozatává essek.*

Máriát a párkapcsolatban, szerelemben, családi élet tervezésében is segítségül hívják:

- *Szűzanyám köszönöm azt a sok jót, továbbra is védelmezd családomat segítsd a leányomat a férjhezmenetelében.*
- *Sf. Fecioară mă rog la tine Regina să mă ajută să știu dacă Hamide este pt mine atunci să rămân cu el și să nu fie gelos și să se dea pe religia mea.*

A zarándokok örömmel, szeretettel fogadják az újonnan létesült futásfalvi kegyhelyet, sokan hálásak, hogy szülőfalujuk temploma „búcsújáró státusra emelkedett”:

- *Öröm tölti el a szívemet, hogy Háromszéken is van kegyhely, a Szűzanya oltalma alatt. Hálás vagyok a jó Istennek, hogy ide vezérelte utamat és, hogy imádkozhattam a Futásfalvi Szűzanyához. Kérem a Szent Szűzet, hogy továbbra is oltalmazza ezt a falut, különösen a plébániát, és egész Háromszék népének sok megszentelő kegyelmet esdekeljen ki.*
- *Hálát adok Istennek és Szűz Máriának, hogy megtudta létesíteni e szent helyet.*

A hívek méltányolják a szépen díszített és rendezett templomot, amely „nyugalmat, békét áraszt”, a Mária-szobrot, mely „Isten közelségéhez vezet”. Sokan a plébános lelkes, tevékeny munkáját dicsérik, köszönetet mondanak a búcsújáró helyért, és kegyelmeket, áldást kívánnak neki, hogy „bírja azt a munkát, amit elkezdett”, hogy Isten segítségével vezetni tudja népét:

- *Apreciez inițiativa preotului de a prezenta istoria bisericii atît în limba maghiară cît și în limba română – lucru mai rar întîlnit în bisericile catolice.*
- *A látottak és hallottak kellemes benyomást és csodálkozást váltottak ki. Talán Háromszéken nem is létezik egy ennyire gondos lelkészre valló templom és környezete.*
- *Erdélyi zarándok utunkon ide is elvezetett a teremtő, hála legyen Neki és a Tifán Lajos atyának e szép zarándokjáró helyért.*
- *A 2000. Jubileumi év megadta a kegyelmet, hogy a Vajdahunyadi hívek és családom hódolatát és köszöntését személyesen tegyem le a Háromszéki Szűz Anya lábaihoz. Isten áldása kísérje és a Szűz Anya oltalmazza egész életében e gyönyörű búcsúhely megtestesítőjét, Tifán Lajos plébános urat.*

A Futásfalváról elszármazott hívek szeretettel látogatnak el szülőfalujukba:

- *Meghatodottan és hála telt szívvel léptem át szülőfalum templomának és plébániájának küszöbét. Köszönet a falunk plébánosának, aki nem hagyta elveszni ezt a sok értéket.*
- *Csodálatos és lélekemelő az a tudat, hogy szülőfalum temploma ad otthont az égi Anyánknak.*
- *A nagy távolságból jó haza jönni, ahol még a régi tradíciók élnek és lelki táplálékot sugároznak.*

Az alábbi beírásokban nem az istenség a címzett, nem egy szoros kapcsolatnak a megnyilvánulásait, nem imádságokat olvashatunk, hanem tudósításokat a részvételről, véleménynyilvánításokat a környezetről. Ezeknek a látogatásoknak a zöme nem a búcsú napján történt, hanem egy-egy biciklitúra, osztálykirándulás, erdélyi körút állomásaként tekintették meg a kegytemplomot, a Mária-szobrot. A könyvbe írók köszönetet mondanak a falunak, a plébánosnak a kedves vendéglátásért, vendégszeretetért, jókívánságaikat rögzítik és hálásak a megtapasztalt értékekért, látványért. Ugyanakkor bíznak egy hosszú távú kapcsolat kialakulásában, amely lehetővé teszi a többszöri visszatérést.

- *E gyönyörű szép templom, e kedves plébános, s a jó pálinka emléke kísérje utunkat.*
- *Hála Istennek, utunk Futásfalván keresztül vezetett. Megcsodáltuk a Mária kegytemplomot, a szép plébániaépületeket, s csodáljuk a plébános töretlen lendületét, amellyel Futásfalvának és az Egyháznak szolgál. Szeretettel köszönjük a szíves vendéglátást. Viszontlátásra!*

- *Itt jártam eme páratlanul szép és nyugodt vidéken. Emlékét megőrzöm.*
- *Vielen dank für das besuch am deine schöne Kirche.*

Láthattuk tehát, hogy ugyanazon az eseményen, környezetben belül eltérő viselkedésmódok kapnak helyet. A kegytemplom a 250 éves Mária-szoborral nemcsak az ájtatosság helyszíne, hanem egyúttal idegenforgalmi látványosság is. Ezt jelzik azok az egyszerű aláírások, amelyek kimerülnek az emlékjelhasználat gesztusában, és nem törekednek az istenséggel való kommunikációra, pontosabban annak írásbeli megfogalmazására. Önkéntelenül is – nyilván a válaszdadásra való törekvés nélkül – felmerül a kérdés: vajon az imádság emlékkönyvbe írása mélyebb vallásosságot, szorosabb kapcsolatot jelent a transzcendenssel? Az ilyen módon (is) imádkozók az „igazi” résztvevői az ünnepnek?

Helmut Eberhart és Gabriele Ponisch a kelet-stájerországi Gleisdorf templomának vendégkönyvét vizsgálva nemcsak ájtatos toposzokkal, hanem tréfás, cinikus, blaszfémikus, triviális kijelentésekkel (seggfej, Heil Hitler, Kedves Ördög, egyszer jól seggbe kéne rúgni az Úristent!, Az Isten megvetéssel fogadja majd a te alázatos szövegedet.) is találkozottak. Ezek a könyv meglehetősen individualizált használatára utalnak. Ebből a szempontból a kívánságkönyv egyenesen antirítus gyakorlására ad lehetőséget a látogatóknak.³⁰ A futásfalvi emlékkönyvben – feltehetőleg a környék fokozott vallásossága és hagyományörző jellege miatt – egyetlen profán bejegyzést sem olvashatunk. Itt a szentet különös tisztelet övezi.

Összegzés

Az Emlékkönyv több szempont szerinti végiglapozgatása sajátos, rejtőzködő természetű kérdésekre adott válaszokat. Olyan kérdésekre, amelyek rendszerint ott sorjáznak a kultúra ezen szelete iránt érdeklődő, szemlélődő kutatóban, de amelyek ritkábban kerülnek kimondásra, avagy a kimondott kérdésekre eltérő mélységű és teljességű feleletek fogalmazódnak meg.

Az Emlékkönyv a legszemélyesebb vonatkozásait rögzíti egy búcsújáróhelyen átélt élménytartalomnak. Azokat a fájdalmakat, szenvedéseket, panaszokat, amelyekkel már egyre nehezebb együtt élni, amelyek enyhülést, megoldásért kiáltanak. A megoldást, a meghallgatást pedig a kiemelt térben és időben, kéréseik leírása, megörökítése által véljük megtalálni a zarándokok. Kisebb arányban ugyan, de hálaadásaikat, a meghallgatott imákért mondott köszöneteiket is bejegyzik a hívek. Az Emlékkönyv to-

³⁰ Eberhart–Ponisch 2000. 17.

vábbá az idegenforgalmi látványosság által kiváltott élményeknek a fóruma, észrevételeknek, benyomásoknak a rögzítésére szolgál keretként.

A népi írásos ájtatosság ezen modern megnyilvánulási formája, a Szűzanya szobra elé kihelyezett Emlékkönyvbe folyamatosan és egyre nagyobb igénnyel beírt imák körüli töprengés újabb és újabb kérdések sorozatát indítja el.

Mi az, ami megkülönbözteti az ún. hivatalos imáktól, és mi az, ami mégis imaként tudatosítja? Ki, mit, miért, milyen helyzetben kommunikál ezekkel az imákkal? Mi a szerepe ezeknek az imáknak az egyes ember életében? Hogyan illeszkedik be az egyes ember vallásosságába ez a gyakorlat? Hogyan jelzi az ember viszonyát saját vallásosságához? Hogyan jelzi az ember viszonyát a nyelvhez, a világhoz, önmagához? Milyen szerepe és ereje van a nyelvhasználatnak az ember életében? Megkülönbözteti-e a szent és a nem szent nyelvet?

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához azonban már kevésnek bizonyul az Emlékkönyv kontextusa. Az egyes ember életterébe való belépés, a személyes kapcsolatok megteremtése, az egyén szakralitáshoz való viszonyának, a szakrálisban való viselkedésének a nyomon követése nélkül nem engedik megközelíteni, felfedni magukat. Ezek a kérdések már a kutatásnak egy újabb irányát jelölik ki.

Szakirodalom

BANGÓ F. Jenő

1978 *Die Wallfahrt in Ungarn*. Wien.

BÁLINT Sándor

1998 *Ünnepi Kalendárium*. 3. köt. Szeged.

BÁLINT Sándor – BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró Magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Budapest.

BARNA Gábor

2000 Vendégkönyvek kegyhelyeken, kórházakban és szállodákban – A ritualizált viselkedésmódok új, írásos formái és forrásai. In: KUTI Klára – RÁSKY Béla (szerk.): *Azonosság és különbségek. Mai néprajzi kutatások Ausztriában és Magyarországon*. Budapest.

2001 A címzett: Szűz Mária. Máriához írt üzenetek Medvesalja búcsújáró helyén. In: *Kalligram* 1–2.

ČAPO ŽMEGAČ, Jasna

1994 „Mother help me get a good mark in history.” Ethnological analysis of wall inscriptions in the church of St. Peter and Paul in Osijek. *Ethnologia Europaea* 24. 67 – 76.

EBERHART, Helmut – PONISCH, Gabriele

2000 Halló, Jóisten! Napjaink írott devócióformáinak néhány aspektusa. In: KUTI Klára–RÁSKY Béla (szerk.): *Azonosság és különbségek. Mai néprajzi kutatások Ausztriában és Magyarországon*. Budapest.

ERDŐ Péter (szerk.)

é. n. *Az egyházi törvénykönyv*. A codex iuris canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal. Budapest.

FRAUHAMMER Krisztina

1999a. Levelek Máriához. A máriakálnoki vendégkönyv. *Devotio Hungarorum* 6.

1999b. Vágyak és kérések egy búcsúban – az alsóvárosi vendégkönyv. In: PUSZTAI Bertalan (szerk.): *Szent és profán között. A szeged-alsóvárosi búcsú*. Szeged.

HULSE, Gray Tristan

1995 A Modern Votive Deposit at a North Welsh Holy Well. *Folklore*, 106. 31–42.

KESZEG Vilmos

1991 *A folklór határán*. Bukarest.

ONG, Walter J.

1998 A szöveg mint interpretáció: Márk idején és azóta. In: NYÍRI Kristóf – SZÉCSI Gábor (szerk.): *Szóbeliség és Írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*. Budapest.

PONISCH, Gabriele

1996 Bitte um weiteres Glück! Anliegenbücher als Möglichkeit zeitgenössischer Devotion. In: *Schatz und Schicksal*. Wien.

PUSZTAI Bertalan

1998 Vallás és turizmus. In: FEJŐS Zoltán (szerk.): *A turizmus mint kulturális rendszer*. Budapest.

RÁCZ I. Péter

1998 „Szemiotikai intertextualitás” Lotman (poszt)strukturalizmusának kérdéséhez. In: BAGI Zsolt (szerk.): *Irodalom, nyelv, kultúra*. Pécs.

TÜSKÉS Gábor

1993 *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*. Budapest.

TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva

1982 Egy dunántúli búcsújáróhely a 18. században. A homokkomáromi mirákulumos könyv tanulságai 1751–1786. *Ethnographia* 2.

1985 Egy feltáratlan forráscsoport: barokk kori mirákulumos könyvek magyarországi búcsújáróhelyekről. *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1.